

לב המועדים

מתוך סידרת הספרים לב המועדים

עלוז חודשי

הלכות והליכות בענין ראש השנה

גליון טו

נוהגים לצום חצי יום בערב ר"ה

והטעם: שצמים רק חצי יום, בכדי שלא יבוא ליו"ט כשהוא רעב, ומובא בספרים שכל הצם בערב ר"ה מוחלים לו שליש מעונותיו, משל למדינה שחייבת מס למלך, בא אליה בחיל לגבותו וכשנתקרב אליה בעשר פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו אינ לנו מה לתת לך והניח להם שליש, כיון שנתקרב יותר יצאו בינוני העיר לקראתו הניח להם שליש השני, וכשנתקרב יותר יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל, הנמשל המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו עם ישראל שמסנלגין עבירות כל השנה, ערב ראש השנה הגדולים מתענים ומוותר להם שליש עונותיהם, בעשרה בינונים מתענים ומוותר להם שליש, ביום כיפור הכל מתענים ומוותר להם הכל (שו"ע או"ח תקפא א).

טעם אחר: לפי שערב ראש השנה הוא יום האחרון בשנה וקבלו חז"ל שכל העושה תשובה יום אחד בשנה חשוב כאילו שב כל השנה, ולכן נהגו שכולם מתענים ביום ומשכימים הרבה קודם היום ומרבים בסליחות ובידוי (חיי אדם קלט ס"ה).

יש נוהגים שלא לצום

והטעם משום דהוי בחוקות הגוים שצמים לפני חגיגהם (לבוש תקפא ס"ב). טעם נוסף: לפי שאסור לצום בערב יו"ט (לבוש שם). טעם אחר: לפי שבזמנינו הדורות הלשים לא נהגו להתענות (עיין חיי אדם קלח).

תחנון - נפילת אפיס

אין נופלים על פניהם (תחנון) בערב ר"ה, אע"פ שנופלים על פניהם בסליחות (שו"ע תקפא ג).

והטעם: דהוא כמו שאר ערב יו"ט שלא אומרים תחנון, והטעם שבסליחות נופלים על פניהם: לפי שאומרים סליחות באשמורת הבוקר ויכולים לסיים עד עלות השחר ולכן תיקנו נפילת אפים גם אם המשיכו הסליחות אחר עלות השחר (משנ"ב תקפא ס"ק כג).

"א"ר כרוספדאי אמר ר' יוחנן שלשה ספרים נפתחים בר"ה אחד של רשעים גמורים ואחד של צדיקים גמורים ואחד של בינונים, צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים טובים רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, בינוניים תלויים ועומדים מר"ה עד יו"כ, וכו' נכתבים לחיים, לא זכו נכתבים למיתה" (ראש השנה ט"ז ע"ב).

ראש השנה

לא אד"ו ראש - ראש השנה לא יכול לחול בימים: א,ד,ו. והטעם כדי שיו"כ לא יחול לפני שבת ולא אחרי שבת, וכן כדי שהושענא רבה שלא יחול בשבת ויתבטל מנהג היבום ערבות.

והטעם שיום הדין נקבע בא' תשרי שהוא תחילת השנה ולא בסוף השנה לפי שזה היום שנברא אדם הראשון כמבואר בפסיקתא (כג), שעה ראשונה - עלה במחשבה, שעה שנייה - נתייעץ עם מלאכי השרת, שעה שלישית - כנס עפר, ברביעי - גבלו, בחמישי - רקמו, בשישי - עשאו גולם, בשביעי - זרק בו נשמה, בשמיני - הכניסו לגן עדן, בתשיעי - נצטווה לא לאכול מעץ הדעת, בעשירי סרח - אכל מעץ הדעת, באחד עשרה - נידון, בשעה השנים עשר - יצא בדימוס, ולפי שאדם הראשון יצא ביום זה בדימוס - פסק דין של הצלה וחסד, אמר ה' עתידים בניך לעמוד לפני בדין ביום זה ויוצאים בדימוס - זכאים (אבודרהם ראש השנה).

טעם נוסף: לפי שמזלו של חודש תשרי הוא מאזנים וכתוב (תהילים סב י) "במאזנים לעלות" לומר שנשקלים מעשיהם של כל אחד מישראל (אבודרהם ראש השנה).

טעם אחר: כתב הרמב"ם שלא כמידת בשר ודם מדת הקב"ה, בשר ודם דן את אוהבו בשעת רצונו, ואת אויבו בשעת כעסו, והקב"ה דן את כל העולם בשעת רצונו בחודש תשרי, שיש בו מועדים ומצוות הרבה, שופר, יום כיפור, סוכה, לולב, ארבעת המינים (אבודרהם ראש השנה).

אין תוקעים בשופר בערב ראש השנה (שו"ע או"ח תקפא-ג).

והטעם: בכדי לבלבל את השמץ שיטעה בין תקיעות של חיוב (ראש השנה) לתקיעות שאינם של חיוב (התקיעות של חודש אלול) ויחשוב שר"ה עבר ולא יקמרג על ישראל, טעם אחר: כדי להבדיל בין תקיעות של חיוב לתקיעות שאינם של חיוב.

נפק"מ בין הטעמים אם מותר לתקוע בשביל להתלמד, לטעם משום הפסקה מותר לתקוע כיון שמפסיק בבית כנסת, ולטעם משום לבלבל השמץ אסור, ולדינא בחדר סגור מותר לתקוע להתלמד (משנ"ב תקפא ס"ק כד).

טעם אחר: לפי שמברכים שהחיינו על תקיעות של ראש השנה ובשביל לברך שהחיינו צריך שיהיה דבר מחודש, ואע"פ שתקיעות של אתמול הם תקיעות של רשות והיום הם תקיעות של חובה, מ"מ דבר שאין בו התחדשות וכל החידוש שלו הוא רק בכוונה לא שייך לברך על זה שהחיינו, וכיון שהפסיק יום אחד דומה לדבר שיש בו התחדשות, דומיא לפני המתחדש פעמים בשנה שכיון שיש הפסקת זמן ביניהם ושייך לברך שהחיינו (רבי שלמה קלוגר חכמת שלמה).

התרת נדרים

והגיס לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה (חיי אדם קל"ה)

והטעם: לפי שהוא עוון המור, שבעוון נדרים בניו ובנותיו של אדם מתים, ומבטלים גם את הנדרים של השנה הבא ע"י מסירת מודעא.

טעם אחר: לפי שבמזמור לדוד (תהילים כד) הנאמר בליל ראש השנה בתפילת מעריב נאמר (פסוק ד) "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו" וגו' "אשר לא נשבע למרמה", לכן נוהגים לעושה התרת נדרים להיות ראויים לעלות בהר ה' (רבי שלמה קלוגר קהלת יעקב).

רמז לדבר בפסוק (במדבר ל-ג) "לא יחל דברו כל" סופי תיבות אלול (ש"ך על התורה סוף פרשת מטו"מ).

תפלת מנחה

מתפללים תפלת מנחה בעוד היום גדול (מטה אפרים תקפא ז) והטעם: שיהיה מספיק זמן להתפלל כמתנינות ובכוונה וכידוע חשיבותה של תפילת מנחה, כדאמרינן בגמרא (ברכות ו ע"ב) שאליהו לא נענה אלא בתפילת מנחה, וכן זו התפלה האחרונה של השנה שמכפרת על התפילות שכל השנה (מטה אפרים תקפא ז) אלה המגן שם קלד).

טבילה במקווה

והגיס לטבול במקווה בערב ראש השנה או לשפוך על עצמו ט' קבין מים, והטעם: משום שחוששים שמא ראה קרי, ונוהגים ללכת לטבול אחרי הצות היום (משו"ע תקפא-ד). טעם אחר: כדי להוסיף מהרה וקדושה לנפשו לקראת יום הדין (מט"א תקפד נג).

הננה לר"ה

מסתפרים ומכבדים הגגדים ולובשים בגדים נאים ולא מפוארים ביותר, והטעם: לפי שאנו בטוחים שיעשה לנו גם ונזכה בדין (משו"ע תקפא - ה), ואין ללבוש בגדי ארגמן ובגדים רקומים שנראה שאינו משום שסמוך בה' אלא שאינו חושש כלל מיום הדין (משנ"ב תקפא ס"ק כה).

ללכת לקבר צדיקים

והגיס לילך לקברות ולהרבות שם בתחנונות (שו"ע תקפא - ז) והטעם: דביה"ק הוא מקום מנוחת הצדיק והתפילה נתקבלת שם יותר (משנ"ב תקפא ס"ק כז). טעם אחר: כאומרים לריבון העולם אם אין אתה מרחם עלינו כמתים אנו נחשבים לפניך. וכשמתפלל לא ישים מבטחו כמתים אלא שבזכות הצדיקים יעלה תפילתו לפני הבורא ברוך הוא (באר היטב בשם המהר"ל תקפא ס"ז).

ונותי צדקה לעניים (שו"ע תקפא - ז)

הטעם שנותנים צדקה - על שם הפסוק (תהילים יז טו) "ואני בצדק אחזה פניך" (רמ"א שם). טעם אחר: במקום קרבן על עונותינו (לבוש תקפא ס"ג).

מנהגי ראש השנה

סימנא טבא

והגיס לאכול בליל ראש השנה מיני פירות ואוכלים הסימנים ואומרים על כל פרי "יהי רצון" משלו (טור או"ח תקפג - א), והטעם: כיון שהוא תחילת שנה נוהגים לעשות לסימן טוב לאכול הדברים הרומזים לזה (חיי אדם קלט, ומשנ"ב תקפג ס"ק ה). טעם נוסף: כדי להזכיר לאדם שהוא עומד בדין ביום זה ויתעורר לתשובה (אליה רבה תקפג בשם השל"ה).

טעם אחר: לפי שבר"ה אנו מבקשים על עניני מלכות שמים כשמתפללים "ובכן תן פחדך", "ותמלוך אתה לבדך", ועל עניני עולם הזה אנו מבקשים רק ברמז ע"י אכילת הסימנים (ספר התורה ח"א).

מקור הסימנים - אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא לעולם ירגיל למיכל בריש שתא קרא ורוביא (הוריות יב ע"ב, ובריתות עא).

רמז מהתורה לאכילת סימנים - דכתיב (שמות טו כה) "שם שם לו חוק ומשפט" ור"ה הוא יום המשפט וסמך ליה "וימתקו המים" ר"ל ביום המשפט יאכל דברים מתוקים וזה סימן טוב שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה (מהר"ל הלכות ר"ה אות ז).

זמן אכילתם - יש שנהגו לאכול סימנים רק בליל א' דר"ה, והטעם: לפי שפירשו את דברי הגמרא בריש שתא שצריך לאכול סימנים רק בליל א' דר"ה, ויש שנהגו לאכול גם ביום ב' (שערי תשובה תקפג בשם א"ר) והטעם: שפירשו בריש שתא היינו ב' לילי ר"ה (עיין מועדים וזמנים ח"א עמוד ק).

ויש שנהגו לעשותה גם ביום (שו"ע תקפג שע"ת שם, מט"א תקצו ד).

הגרשז"א נהג לאכול בב' ימים דר"ה ונהג ביום ב' לומר יהיה רצון בקיצור ובמהירות, (לפי שבגמרא מובא ענין זה ב' פעמים, בגמרא בהוריות נאמר להראות את הסימנים, ובגמ' בכריתות כתוב לאכול את הסימנים ולכן אמר שאפשר לקצר ביום ב') (ועלהו לא יבול ח"א ע' ר"ה).

אמירת שם ביה"ר - נחלקו הפוסקים האם מזכירים שם באמירת ה"יהי רצון", המשנ"ב מביא את יהדי רצון עם שם ה' (תקפג ס"ק א, בשם אבודרהם), הגרשז"א היה נוהג לומר "יהי רצון" בשם ה' רק במין הראשון במין השני אמר יהי רצון בלי שם ה', ומעמו משום שקשה לו לכוון כראוי בהזכרת השם (הליכות שלמה פ"א ארחות הלכה 70).

צורת האכילה והברכה - לוקח הפרי מברך, אוכל קצת, ואומר ה"יהי רצון" וממשיך באכילה, והטעם שמברך בצורה הזאת, לפי שלפני הברכה א"א לומר ה"יהי רצון", לפי שאין ראוי לבקש על עצמו לפני שמברך את הקב"ה, ולומר יהי רצון אחרי שאוכל, אי אפשר לומר לפי שאין לו על מה להחול שכבר אכל, לכן עושים בצורה הזאת (מגן אברהם תקפג ס"ק ב, משנ"ב תקפג ד).

כוונה באמירת יהי רצון - כתב בחכמת שלמה שדברים אלו הנאכלים ונאמרים אין לאומרם בדרך תפילה, והטעם: לפי שאין תפילה בדרך אכילה אלא יאמרנה בדרך אמונה ובטחון.

כשאוכל הסימנים יש להקדים קודם פרי משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ורבים נהגו לברך תחילה על התפוח, ואם אינו רוצה לשנות המנהג הקדום לא יניח את הפירות שמשבעת המינים על השולחן עד אחר שיברך על התפוח (הגרשז"א הליכות שלמה פרק א כו, תמר"ה דבר הלכה שם).

כוונת הברכה - יכון לפטור בברכת העין וברכת האדמה גם המינים שיבוא אח"כ שברכתם העין והאדמה (הגרשז"א הליכות שלמה פרק א יח).

ומובא בטור (תקפג א) שנוהגים לאכול:

תפוח בדבש - כסימן לשנה טובה ומבקשים "שיחדש עלינו שנה טובה ומתוקה" (טור תקפג א).

הטעם שאוכלים תפוחים, לפי שהשכינה נקראת תפוח כמו שכתוב "חקל תפוחין" ומבקשים שימתיק לנו את הדין על ידי (מ"ז תקפג ס"ק ב).

מעם אחר: לפי שבתפוח יש ג' הנאות טעם, מראה, וריח, והוא סימן טוב לבקשת שפע הכללי שהוא בני, חיי, ומזוני (בן איש חי נצבים אות ד עיין שם עוד טעמים).

מעם אחר: על פי הגמרא (שבת פר"ע) א"ר ב"ח מאי דכתיב (שהש"ד ב ג) "כתפוח בין עצי היער" מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע.

ואוכלים אותו עם דבשו ע"פ סוף הפסוק דכתיב "בצל חמדתי ופריו מתוק לחבי" (זכרון יהודה ח"ב רלו).

בזינו - מברך בורא פרי העין, והטעם: משום דהוי דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה (מ"ז תקפג ס"ב), והטעם שמברך על התפוח ולא על הדבש, משום שהדבש טפל לתפוח (משנ"ב תקפג ס"ק ג).

רוביא וקרתי - על רוביא מבקש "שירבו זכויותינו", ועל קרתי מבקש "שיכרתו שונאינו", והוא על דרך שאנו מתפללים והאילים כרות יכרתון (ספר תורת אמת לר"ה דף ב ע"ב),

סילקא - אומר "יהי רצון מלפניך וכו' שישתלקו שונאינו"

תמר - אומר "יהי רצון מלפניך וכו' שייתמו שונאינו" (טור שם).

רימונים - אומר "יהי רצון מלפניך וכו' שירבו זכויותינו כרימון" (בית יוסף תקפג - א).

קרא - אומר "יהי רצון מלפניך וכו' שיקראו לפניך זכויותינו ותקרע רוע גזר דיננו".

ראש כבש, או ראש של דג - ואומר "יהי רצון מלפני... שנהיה לראש ולא לזנב", ואוכלים ראש של כבש, זכר לאילו של יצחק שהקריב אברהם אבינו, שנאמר (בראשית כב יג) "וישא אברהם את עיניו" וכו' (תשב"ץ קמן קית, טור שם).

בהגהות אשר"י (ר"ה פ"א סימן ה) כתב למבול ראש הכבש בדבש.

**להצלחה ולשנה טובה
הרב יהודה אלטר בן נורית ומשפחתו**

טעם אחר: אמרו חז"ל (עירובין מה) "אל גנת אנוז" (שהש"ר ו-יא) למה נמשלו ישראל לאנוז מה אנוז אע"פ שמתגלגל במקום המינופת אין תוכו נמאס אף ישראל אע"פ שמתגלגלים באומות העולם אין תוכן נמאס, וכיון שרומזו על גליות לא מסמנא מילתא לאכול בר"ה, ועוד "אף גם זאת בארץ איביהם" (ויקרא כו מד) ר"ת אנוז, אף גם זאת (חת"ס תקפג סק"א).

חמוצים – יש הנוהגים לא לאכול כל דבר חמוץ ומר בר"ה עד יו"כ (מט"א תקפג ג, משנ"ב תקפג ס"ק ה)

ענבים – הגר"א לא היה אוכל ענבים בר"ה, (משנ"ב תר ס"ק ב בשם הגר"א). החזו"א אמר שהגר"א לא אכל משום שלא היה לו ענבים, כך מובא בארחות רבינו ח"ב ויש מנאוני הדור שהיו אוכלים ענבים והיו מברכים על זה "שהחיינו" (מטה אפרים תר ס"ו).

יש הנוהגים לאפות או לקנות חלות עגולות לר"ה והטעם: לפי שזה סגולה וסימן טוב לאריכות ימים, שמרומז בעגול שאין לו סוף (מנהג ישראל תורה אות א).

לסגול בדבש – יש הנוהגים לסבול המוציא בדבש (משנ"ב תקפג ג), עד שמחת תורה ויש הנוהגים גם בדבש וגם במלח (קצה המטה תרה ס"ק לה בשם ספר בינה לעיתים).

אכילת בשר פרה ועגלים – מובא בלקט יושר בשם רבו בעל התרומת הדשן שלא היה אוכל בשר פרה ועגלים בר"ה, והטעם כדי שלא להזכיר מעשה העגל. וכבר כתב הגרשז"א שמי שנוהג כן בכל יו"ט לאכול בשר ינהג גם בר"ה (שלמי מועד פרק ח).

ברכת שהחיינו ביום בי של ר"ה – יש ספק האם ר"ה נחשב ליום אחד ארוך או שנחשב לבי' ימים ככל יו"ט ולכן יש ספק האם מברכים שהחיינו בלילה השני של ר"ה או לא, ובכדי לצאת ידי הספק מניחים על השולחן פרי חדש או בגד חדש וכשמברכים שהחיינו מתכוונים גם על הפרי או הבגד החדש, וגם האשה תכוון בשעת הדלקת נרות בברכת שהחיינו על הפרי או על בגד החדש, ואולם גם אם לא השיגו פרי או בגד חדש אפשר לברך שהחיינו על עצם היום.

למוד משניות – מנהג טוב ללמוד פרקי משניות של מסכת ראש השנה בסעודות החג והוא סגולה גדולה שיזכה ליום הדין (קיצור שולחן ערוך קכט מ, מט"א תקפג ד, אלה המגן שם כג).

דגים, ראש של דג – מברכים "יהי רצון מלפני... שנרבה ונפרה כדגים". הטעם באכילת דגים, א. שלא ישלש עין הרע כדגים שאין הרע שולט עליהם.

טעם אחר: לפי שהדגים אין להם גבינים ועיניהם פקוחות תמיד ומעוררים בזה עינא פקיהא דלעילא שרומזו על רחמים (אלף המגן תקפג כג).

ריאה – יש האוכלים ריאה והטעם: מפני שהיא קלה, טעם אחר: מפני שהיא מאירת עיניים (כל בו סד), ואומרים "יהי רצון שתהיה שנה קלה" (טור או"ח תקפג -ב).

אתרוג – יש שנהגים לאכול אתרוג גליל ראש השנה (טור מביא גירסת אב"י בהורית ו).

והטעם: לפי שאדם הראשון חטא ביום ראש השנה, ויש דעות שאומרות שעין הדעת היה אתרוג, לכן אוכלים אותו בשביל לתקן החטא על ידי ברכה על האתרוג.

טעם נוסף: כדי לבקש שנזכה לקיים מצוות אתרוג. ועוד מה אתרוג פרי הדר הוא כך אנו נהיה מהודרים במצוות.

טעם נוסף: ע"פ הגמרא (ברכות נו) הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו זכר לזה אוכלים אתרוג שהוא סימן טוב לראש השנה שנהיה הדורים (ספר יוסף את אחיו).

והטעם שאין אוכל כל דבר אם טוב הוא יהיה כנגד ישראל ואם הוא רע יהיה כנגד עכו"ם, הטור כתב הטעם בקרא מפני שממהר לגדול, ה"ז בשם ספר האגודה מיישב על רוביא וברתי כיון שהם גדלים מהר סימן טוב הוא (תקפג סק"א) בביאור הגר"א מוסיף דגדלי מהר וממתקי (שם ס"א).

טעם אחר: דווקא אלו הפירות שהם עצמם מתוקים, ואם יהיה פרי לא מתוק עם ברכה לשנה טובה לא יאכל אותו משום שאינו מתוק בעצם (אלף המגן תקפג כא).

מנהגים באכילה

אגוזים – יש הנוהגים שלא לאכול אגוזים בר"ה, והטעם: לפי ש עולה בנימטריא כמנין חטא (שו"ע תקפג - ב). דהיינו שלא יאכל חטא בר"ה יום שנדון על החטא (לבוש תקפג ס"ב).

ויש שדחו טעם זה דהלא אנוז הוא גם בנימטריא טוב (הג"ה רש"י ישעיה יא ע"א עיין שם תירוצו).

טעם נוסף: לפי שמרבה כיוונו וניעו (ליחה) וזה עלול להפריע לעצמו ולאחרים התפילה, שהרי צריך להתפלל לבכונה, וכן שלא יפריע לשמוע התקיעות (מהרי"ל הלכות שופר ס"ב).

יעלה ויבוא בברכת המזון - בברכת המזון מוספים בברכת בונה ירושלים "יעלה ויבוא" ומוזכרים בו "את יום הזכרון הזה".

מנהגי יום ראש השנה

שינה בראש השנה

כתב הרמ"א (תקפג סעיף ב) נוהגים שלא לישן ביום ר"ה ומנהג נכון הוא, ומקורו מהירושלמי דכתב דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה.

טעם אחר: לפי כשישן האדם נשמתו עולה למעלה ופן ואולי יתחייב בדין וישאר שם (נוהג כצאן יוסף). טעם נוסף: משום שמעיקר הדין אין לישון כלל ביום כמבואר ברמ"א בסימן ד סמ"ז לכן על כל פנים יש ליהדר בזה בראש השנה (נוהג כצאן יוסף).

האר"י כתב שאחר הצות מותר לישון והטעם לפי שכבר נתעורר המלאך למעלה על ידי התפילות והתקיעות (משנ"ב תקפג ט). הגר"ח קניבסקי מחדש דמה שכתבו בירושלמי מאן דדמיך בראש שתא דמיך מזליא, דמיך הכוונה לשכב אבל אם מניח ראשו על ידיו על השולחן אין קפידא (והגית ימים נוראים תשע"א). ומי שהשינה ביום נצרכת לו כדי שיוכל לכוון בתפילה כראוי, אין לו לימנע ממנה וישן בצרכו (הליכות שלמה א - כד).

כל היושב בטל לישן זמי (משנ"ב תקפג ס"ק ט) ודבר זה שייך רק בנברים שצריכים ללמוד אבל בנשים שאינם מצוות ללמוד לא אומרים זאת ומותר להם לישב בטל בראש השנה. (הליכות שלמה א - כד).

לקום קודם עלות השחר

לפי דברי הירושלמי שכתב דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליא כתב באלף המגן (תקפ"ד סק"א) שצריך שיזהר שיתעורר אדם משנתו קודם עלות השחר ולדינא כתב הגרשז"א דאין צריך לקום קודם עלות השחר, דטעם הדבר בדברי הירושלמי שהישן ביום נראה שמזלול בתוקף קדושת היום וטעם זה דווקא בהולך לישון, אבל זה שלא התעורר וממשיך בשנתו אין בזה זלוול (שלמי מועד פרק יב).

סדר התפילה שמונה עשרה

מוסיפים בתפילת שמו"ע בארבע מקומות תפילות לשנה טובה (מור או"ח תקפ"ב-א).

א בברכה ראשונה לפני "ברוך אתה ה' מגן אברהם" מוסיפים "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלוקים חיים" (שם תקפ"ב).

והטעם שתקנו לומר זכרנו בברכת "מגן אברהם"

מפני שבאלו הימים הקב"ה דן את עולמו מי יחיה ומי ימות וצריכים אנו להתפלל על החיים, ובחיים נופל לשון זכירה דכתיב (יהוקאל יח) "כל מעשיו אשר עשה לא יזכרה לו בצדקתו אשר עשה ויחיה" וכמו כן לגבי אברהם מוזכר לשון זכירה (תהילים ק"ה) "כי זכר את דבר קדשו" לכן תקנו לומר "זכרנו לחיים" בברכת "מגן אברהם" (מור תקפ"ב - ד, לבוש שם ה).

והטעם שאומר זאת לפני "מלך עוזר ומגן"

לפי שצריך לסיים במטבע של ברכה (מור או"ח תקפ"ב).

בדקדוקיו "לחיים" בשבא תחת ה' ולא בפתח

והטעם: כדי שלא ישמע לא לחיים (מהר"ם מרוטנבורג הובא בסור שם ד). זכרנו וכתבנו - בחטף קמץ, והטעם לפי שכך הוא לשון בקשה, דאם יאמר בחולם אינו אלא שם תואר וזכר שלנו או כותב שלנו (לבוש תקפ"ב ס"ה).

והטעם שאין אומרים "זכרנו לחיים טובים" כמו "בספר חיים טובים"

לפי שהמבקש צריך לבקש מעט תחילה ורק אחר כך להוסיף יותר כמו שמצאנו אצל דוד שתחילה ביקש על השגנות "שגיאות מי יבין" (תהילים יט יג) ואח"כ בקש על הזדונות (שם יד) "גם מזדים חשוד עבדך" ואח"כ "אל ימשלו בי אז איתם" פירוש עברות חמורות (מור שם).

ב בסיום ברכת "מחיה המתים" מוסיפים "מי כמון אב הרחמים".

והטעם שנתקן שבח זה בברכה זו לרמוז כי יום זה דוגמת יום תחית המתים שעתיד הקב"ה להזכירם לחיים ולהקימם מעפר ולחדשם כבתחילה כן אנו שואלים מלפניו ואומרים הרי אנו כמתים מפני חטאינו שזכרנו לחיים ויחדשנו כבתחילה ונחיה לפניו ונדע כי נאמן אתה להחיות מתים (סידור השל"ה).

ג אחרי מודים לפני "וכל החיים" מוסיפים "וכתוב לחיים טובים כל

בני בריתך" (שם ז).

ברמזיו - ששה תיבות יש בו, כנגד ששה סדרי משנה שהם אורך ימינו (לבוש תקפ"ב-ה).

ד ובסוף ברכת "שים שלום" מוסיפים "בספר חיים ברכה" (שם ד).

יש הנוהגים לסיים "עושה השלום"

והטעם שאין אנו נוהגים כן, לפי שאין לשנות סדר התפילה מעצמינו, ומה שמבואר בקדמונים לומר עושה השלום כונתם לעושה שלום שבסיום הקדיש (ערוה"ש תקפ"ב ד).

ה בברכת "אתה קדוש" מוסיפים "ובכן תן פחדך ה' אלוהינו"

והטעם שאומרים בלשון "ובכן"

טעם א: כלשון המקרא (אסתר ד – טז) "ובכן אבוא אל המלך" ולפי שהיום הוא יום הדין ואנו באים לפני המלך נקטו לשון זה (מור תקפ"ב ד).

טעם נוסף: ו"בכך" עולה בנימטריא ע"ב כשמו של הקב"ה (שם)

ובכן ג' פעמים – ג' פעמים ובכן שאומרים בשמו"ע מיוסד ע"פ סדר מלכות, שופרות, וזכרונות.

ובכן תן פחדך – מלכות, שאנו ממליכים אותו ואומרים "ויעשו כולם אגודה אחת".

ובכן תן כבוד – זכרונות, שמבקשים לפניו זכרון טוב.

ובכן צדיקים – שופרות, כדאמרינן "וכל הרשעה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון" ודומה למה שמצאנו בתורת כהנים "ובמה בשופר" (כל בו ס"ד הובא בב"י תקפ"ד).

סיום הברכה "ותמלוך עלינו" – ומה שאומרים "ותמלוך אתה ה' לבדך", הטעם: כדי לסיים מעין החתימה סמוך לחתימה, שחותם "המלך הקדוש" (כל בו סימן ס"ד בהלכות ר"ה).

הטעם שחותמים בברכת אתה קדוש "המלך הקדוש"

והטעם: לפי שהקב"ה דן ומראה את ממשלתו עלינו יותר בימים אלו (משנ"ב תקפ"ב ס"ק ב).

הטעם שמוסיפים בשלוש ראשונות אע"פ שכתוב אל ישאל אדם צרכיו לא בשלוש ראשונות ולא בשלוש באחרונות (ברכות לד ע"א) הני מילי בצרכי יחיד אבל בצרכי רבים שרי (תוס ברכות לד ע"א ד"ה אל בשם ר"ה ורבינו האי).

מנהגי תפילה

מתפללים בקול אע"פ שכל ימות השנה מתפללים בלחש (שו"ע תקפ"ט ט) והטעם: בשביל לעורר הכוונה, (ודאי שאסור להרים את הקול יותר מידוי), ולפי שהטעם שאסור כל השנה להרים את קולו בתפילה היא בכדי שלא להטעות את חברו בתפילתו, ובראש השנה שכולם עם מחזורים אין חשש שמא יטעה (שו"ע תקפ"ב ס"מ).

טעם נוסף: לפי שהטעם שכל השנה מתפללים בשקט כדי שלא ישמע אחד את וידוי של חברו ויתבייש בזה, ולפי שבראש השנה ויו"כ כולם מתודים גם אם חברו ישמע אינו בוש בזה (מעמי המנהגים).

טעם אחר: לפי שהם ימי תשובה משמיעם קולם כדי לכוון יותר (ב"י קא ג).

יש הנוהגים להתפלל בר"ה ויו"כ כפופים (שו"ע תקפ"ד)

והטעם: לפי שאנו תלויים בדין ויכון להיות באימה ויראה (לבוש תקפ"ד).

ומנהג העולם – מנהג העולם להקל בזה ואינם מתפללים כפופים, והטעם: כיון שהיום כולם חלשים עדיף להתפלל רגיל ובכוונה (אלף המגן תקפ"ב כז).

בדינו – וצריך לזקוף בתחילת כל ברכה ובסוף כל ברכה שאומר בא"י (שו"ע תקפ"ד). והטעם: כדי שלא להוסיף על תקנת חכמים שלא תקנו כריעות אלא בתחילת אבות והודאה ובסופן (משנ"ב תקפ"ד).

בראש השנה מותר לחזור למקומו מיד כשמתחיל הש"ץ החזרה ולא צריך להמתין עד קדושה כמו ימות השנה והטעם: מפני הפיוטים שאומרים בימים אלו (משנ"ב כגן – י).

נוהגים כשמגיע הש"ץ ל"וכתב לחיים", וכן "בספר חיים" שהציבור

אומר והש"ץ חוזר אחריהם.

הטעם שאומרים רק בשתיים אחרונות ולא "בזכרנו לחיים", "ומי כמוך"

לפי שג' ברכות ראשונות דומה לעבד שמסדר שבה לפני רבו, ובג' אחרונות דומה לעבד הנוטל פרס מרבו והולך לו, והש"ץ הוא הנוטל פרס בעד הציבור, על כן כשנוטל הפרס כל אחד אומר עימו ונוטל חלקו לחיים טובים (בני יששכר מאמר יום הכסא אות כג).

טעם אחר: על פי דברי הטור דבקשת "וכתוב, ובספר חיים" גדולה מבקשת "זכרנו ומי כמוך" ולכן מתחילים בתחילת התפילה בבקשה המועמט "זכרנו", וא"כ לא יתכן שאחרי שאמרו בלחש "וכתוב ובספר" שהם הדבר היותר גדול יאמר שוב עם החזן "זכרנו ומי כמוך" שהוא פחות חשוב (ילקוט אברהם תרב).

טעם אחר: מפני שבהם נאמר "חיים טובים" (מעמי המנהגים).

ויש שנהגו לומר גם "זוכרינו ומי כמוך" ונהרא נהרא ופשטא.

קדיש

בקדיש מוסיפים "לעילא ולעילא"

והטעם: לפי שבעשרת ימי תשובה הקב"ה יושב על כסא דין והכל צריכין לשבחו ולפארו ולבקש רחמים על דינו (לבוש תפ"ח).

מכל ברכתא – בימים אלו אין אומרים מן כל ברכתא ככל ימות השנה אלא מכל, והטעם: כדי שיהיה בסך הכל כ"ח תיבות בקדיש (משנ"ב נו ס"ק ב).

בקדיש אומר "עושה השלום", והטעם: לפי שעושה השלום בנמטריא ספריאל לומר שביום זה סופר וכותב הש"י זכותיהם של ישראל ומזכירים אותה עכשיו שיכתוב אותנו לחיים טובים ולשלום (לבוש תקפב ה, א"ר שם ס"ק יג).

תפילת ערבית

מתפללים מעריב כיו"ט ונוהגים שהחזן מאריך ומגונן בכרכו בתפילת מעריב לפני קדיש ותקבל אומרים (תהילים נד) "לדוד מזמור לה' וכו' (מטה אפרים תקפג ג) והטעם באמירת מזמור זה – לפי שבמזמור זה נאמר פעמים השאלה (שם י) "מי הוא זה מלך הכבוד", ובימים אלו אנו ממליכים עלינו את מלך הכבוד מלך מלכי המלכים הקב"ה (ספר הדתא בשם יעב"ץ).

בסגולתיו – מי שאומר זאת מובטח לו שלא יחסרו מזונותיו כל השנה (מטה אפרים שם קיצור השל"ה ר"ה בשם השערי ציון)

"אדון עולם" – נהגו לשיר אדון עולם אחר תפילת מעריב והטעם באליה רבא מביא בשם ר' יהודה החסיד בשם רב האי גאון שכל מי שמכיון באמירת "אדון עולם" ערב אני בדבר שתפילתו נשמעת ואין שטן מקמרג על תפילתו ואין לו שטן ופגע רע בתפילתו ואויביו נופלים לפניו ומזה הטעם נהגו לשיר בר"ה ויו"ב אחר התפילה "אדון עולם" (אלף למטה תקפב יב). ויש מקומות שלא נהגו לאומרו.

אמירת לשנה טובה

נוהגים אחר תפילת מעריב לכרך אחד את חברו בכרכת שנה טובה. לזכר אומר "לשנה טובה תכתב ותחתם" (שו"ע תקפב ס"ט). לנקבה אומר "לשנה טובה תכתבי ותחתמי" (פרי מגדים א"א ס"ק ח). ויש שמוסיפים "לאלתה לחיים טובים" (אלף המגן ס"ק מ). והבריו משיב לו בנוסח הזה, או שאומר לו גם אתה (ערוה"ש תקפ"ב ס"ק יד).

והטעם שאין אומרים כן בשחרית משום שאסור להחזיק חבריו לרשע או בינוני ובשלש ראשונות נידונים, ואחר תפילה כבר נידונו ומסתמא כבר נכתבו לחיים ואין צריך לבקש עליו שיכתב לחיים (באר היטב תקפב ט בשם הלבוש).

תפילת שחרית

נוהגים שהחזן מסלסל במילת 'המלך' בתפילת שחרית והטעם: לפי שהעולם נברא באות ה' שפתוחה בתחתית האות לומר שכל מי שרוצה לצאת לתרבות רעה יכול לצאת החוצה,

ופתוחה גם למעלה שכל מי שרוצה וכל שכן כל מי שרוצה לחזור בתשובה יש לו פתח חזרה.

מעם אחר: להדגיש את רעיון מלכות ה' המובעת בתפילה בעיקר ראש השנה (ממעמים דמ"ט).

נוהגים שהחזן בשחרית פותח בתיבת "המלך" בקול נעים במקומו ואחר כך ממשיך במקום של החזן.

הטעם: כדי לרמוז שהוא מקבל עליו עול מלכות שמים לפני שהוא ניגש לתיבה להיות שליח ציבור (זיו המנהגים עמ' קנו).

הטעם שאומרים "המלך יושב" בלי ה'

לפי שיושב פירושו שעכשיו יושב על כסא דין, אבל "היושב" בה' הכוונה הרגיל לשבת אע"פ שעכשיו אינו יושב (לבוש תקפ"ד א).

יש שאומרים מזמור "מעמקים" אחרי "ישתבח" (משנ"ב נד ס"ק ז), והטעם: כי בכל יום מאלו עשרה ימים מתעורר אחד מעשרה העמקים הנזכרים בספר היצירה (האר"י פרי עין חיים שער תפילות ר"ה עיין שם),

ויש נוהגים בהגר"א ואין אומרים מזמור זה: לפי שהמנ"א שמביא דין זה מסיים וצ"ע, וכונתו דקשה לו איך אפשר להפסיק בין ישתבח ליוצר והרי נפסק בשו"ע (או"ח נד) שהמספר בין ישתבח ליוצר עברה היא וחוזר מעורכי המלחמה, ולכן הנוהגים כדעת הגר"א אין אומרים מזמור זה, יש שנהגו לומר אחרי חזרת הש"ץ.

וטעם הנוהגים לומר מזמור זה: שלא חוששים להפסק, משום שלא אסרו להפסיק אלא במילי דעלמא, אבל דברי שבת מעין המאורע מותר (נודע ביהודה בשם המהרש"ל).

יש שנהגו לומר פזמונים "ביוצר" והטעם שאין אנו אומרים זאת לפי שהפזמונים שאינם מעין הברכה הוי הפסק, והפזמונים שמענין הברכה הטעם שאין לומר לפי שהוא כמאריך הברכה ומוסיף והרי אמרו מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים אינו אלא טועה, ועוד שהוא סיבה להפסיק בדברים בטלים כשהש"ץ אומר את הפיוט ואומרים רק הפזמונים של חזרת הש"ץ, והטעם לפי שהפסק בחזרת הש"ץ פחות חמור מהפסק בק"ש (שו"ע הרב סה).

שמו"ע

בר"ה מתפללים בתפילת מוסף תשעה ברכות, והטעם: אמר רב יצחק כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפילה ותפילת חנה היתה בר"ה (ברכות כט).

הטעם שפותחים את ארון הקודש באמירת הפזמונים

כדי לעורר רחמים עלינו בשמים ושיפתחו לנו שערי שמים לתפילתנו ואנו עושים בתחתונים ומרמזים בעליונים (אלף המגן תקצב א-).

טעם אחר: כנגד כניסת כה"ג לקודש הקדושים לפי שבארון הקודש נמצא ס"ת ובקודש הקדושים היה ארון עם לוחות הברית וזאת כדי להגדיל הכוונה ולהקדישה קדושה יתירה (לבוש או"ח קלג).

עמידה בשעת פתיחת הארון קודש באמירת הפזמונים

ישיבה – מעיקר הדין אין חיוב לעמוד כשארון הקודש פתוח לפי שארון הקודש מוגבה י' טפחים והוי רשות בפני עצמה (רמ"א יור"ד רמב יח, ט"ז יג).

עמידה – אמנם רבים נהגו לעמוד, והטעם: שכן דרך כבוד לעשות כן, ובפרט היושבים סמוך לארון הקודש שרואים את הספר (ט"ז יור"ד רמב יג).

אבינו מלכנו חטאנו לפניך

יש שנהגו לדלג א"מ זה, והטעם לפי שאין להזכיר חטא ועון בדרך וידוי בראש השנה, וי"א שאומרים גם בראש השנה והטעם שמבארים: "א"מ חטאנו לפניך" אבותינו חטאו שעבדו עו"ג, ואנו צריכים להתודות עליהם כמו שנאמר (ויקרא כז מ) "והתודו את עונם ועון אבותם" (משנ"ב תקפד ס"ק ג).

אין אומרים "הלל" בראש השנה ויו"כ (משו"ע תקפ"ד א)

והטעם: לפי שספרי חיים ומתים פתוחים לפניו ואיך יאמרו שירה ואע"פ שאנו בטוחים שנצא זכאים בדין מ"מ צריך להיות ירא וחרד מאימת הדין ועי"כ נזכה לזכות (ר"ה לב, משנ"ב תקפד א).

טעם אחר: לפי שהלל היא שירה ושמחה ואין זה מוסר שיאמר אדם שירה או יעשה מעשה של שמחה בשעת דינו אע"פ שיודע שיזכה בדין (לבוש תקפד א).

אמירת הלל שבתהילים – האומרים תהילים בכל יום ויצא להם הלל ביום ר"ה אע"פ שאין אומרים הלל בתפילה יכולים לומר בתהילים, והטעם: כיון שאין אומרים דרך שירה אלא דרך תחינה ובקשה שרי, וכן המנהג לגמור כל ספר התהילים ביו"כ ואומרים ג"כ הלל (משנ"ב תקפד א).

בקדיש תתקבל בסוף מוסף נוהגים שהחזן מנגן הקדיש והטעם: להראות שסמוכים אנו ובטוחים שיעשה לנו נס ונזכה בדין (מטה אפרים כ"ח).

קוראים בימים נוראים במנגינה שונה מכל השנה (ערוה"ש תקפד ס"ק א) והטעם: שיהיה ערב לציבור ויטו אוזנם לשמוע ויזכו בזה לתקן כל מה שפגמו בכל הקריאות של כל השנה (מהרי"ל).

יש שנהגו לקרוא התוקע ממין חמשה העולים לס"ת (שו"ע תקפד ב) והטעם: כדי שיהיה הבעל תוקע שמח וטוב לב כדכתיב (בתהילים יט – ט) "פקודי ה' משמחי לב" על ידי השמחה יהיה לו כוח לתקוע יפה בלי הפסק ומעיות כי אם יטעה הוי סימן רע לשלוחו (לבוש תקפד – ב).

בביאור הגר"א כתב, שהתוקע הוא כמו הכה"ג שעובד ביוה"ב, וכשם שהכה"ג היה קורא בתורה ביו"כ, כך גם הבעל תוקע עולה לתורה בר"ה.

ומי שנוטל שכר על התקיעה והתפילה אין נוהגים לקרותו (משנ"ב תרפד ס"ק ט בשם הא"ר).

הטעם שאין מתחילים לקרוא בר"ה מבראשית שהרי קיימא לן שבתשרי נכרא העולם – כדי שלא ירגיש השמן בדבר וידע מתי ראש השנה וכיון שדוחים דוחים עד אחרי החגים והטעם שדוחים עד אחר החגים ולא מתחילים בשבת אחר ראש השנה לפי שאי אפשר לקרוא את הפרשיות כסדר מפני ראש השנה, יו"כ, סוכות, לכן קבעו אחר שמחת תורה (לבוש תקפא א).

תקנו תקיעות ב"מוסף" אע"פ שקי"ל זריזים מקדימים למצוות

הטעם: שתוקעים במוסף ולא בשחרית לפי שאסרו הגוים על ישראל לתקוע בשופר והיו אורבים להם כל שש שעות לראות אם תוקעים או לא ולכן היו תוקעים אחר שש שעות במוסף וכן התקבל בחוצות כל ישראל לתקוע במוסף (ר"ה לב: משנ"ב תקפח ס"ק ב).

טעם נוסף: לפי מעשה שהיה שתקעו בבוקר וחשבו השונאים של ישראל שקמו עליהם למלחמה וקמו והרגום לכן תקנו לתקוע במוסף ולפי שרואים שמתפללים, וקוראים קריאת שמע, וקוראים בתורה, אומרים בהוקיהם ומצוותם עסוקים, ומצווה להם לתקוע ומניחים לנפשם (ירושלמי ראש השנה פ"ד ה"ה מובא בטעמי המנהגים).

טעם נוסף: שבשעה שעומדים בדין יהיו מלאים במצוות שקראו קריאת שמע התפללו קראו קריאת התורה עכשיו במוסף תוקעים בשופר ויזכו.

להערות והארות י. לב

בעלי התוספות 6 – אגלעד 052-7668608